

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

М. В. ШПАК

**ПРОФЕСІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО
АДВОКАТА
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Монографія

Харків
«Право»
2020

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 6 від 24 січня 2020 р.)*

Рецензенти:

С. С. Бичкова – доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ;

Ю. В. Білоусов – кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Науковий редактор

К. В. Гусаров – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Шпак М. В.

Ш83 Професійне представництво адвоката у цивільному процесі : монографія / М. В. Шпак. – Харків : Право, 2020. – 224 с.

ISBN 978-966-937-922-1

Монографія присвячена дослідженню теоретичних і практичних проблем участі адвоката як професійного представника клієнтів під час здійснення цивільного судочинства органами судової влади. У роботі розглянуто еволюцію становлення цивільного процесуального представництва на різних етапах його розвитку. Сформульовано теоретичні положення, а також практичні висновки щодо специфіки та особливостей професійного представництва, яке надається особами, що мають правовий статус адвоката, при розгляді та вирішенні цивільних справ органами судової влади. Проаналізовано та досліджено перспективи нормативного регулювання професійного представництва адвоката у цивільному процесі, спираючись на новелізацію цивільного процесуального та конституційного законодавства України, а також враховуючи наявні законопроекти, які зареєстровані на офіційному веб-сайті Верховної Ради України. Визначено особливості реалізації професійного представництва адвоката у цивільному процесі в різних стадіях та провадженнях цивільного судочинства.

Монографія розрахована на студентів, аспірантів, викладачів юридичних вишів та факультетів, правників-науковців, адвокатів та інших практичних працівників.

УДК 347.965:303.433.2

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
 РОЗДІЛ 1. ПРОФЕСІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО ЯК ФОРМА НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	10
1.1. Історичний огляд професійного представництва у цивільному процесі	10
1.2. Поняття та види представництва у цивільному процесі	31
1.3. Професійне представництво адвоката як різновид цивільного процесуального представництва.....	56
<i>Висновки до розділу 1</i>	79
 РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ АДВОКАТА ЯК ПРОФЕСІЙНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРЕДСТАВНИКА	81
2.1. Поняття та зміст цивільної процесуальної правосуб'єктності адвоката.....	81
2.2. Реалізація адвокатом цивільної процесуальної правосуб'єктності.....	96
2.3. Відповідальність адвоката у цивільному процесі.....	107
<i>Висновки до розділу 2</i>	132
 РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ АДВОКАТОМ ФУНКЦІЙ ПРОФЕСІЙНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРИ РОЗГЛЯДІ ТА ВИРІШЕННІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ	134
3.1. Участь адвоката як професійного представника в стадіях розгляду цивільних справ судами.....	134
3.2. Професійне представництво адвоката на стадії виконавчого провадження	161
3.3. Проблеми оновлення інституту професійного представництва адвоката у цивільному процесі та сучасні законодавчі прагнення....	172
<i>Висновки до розділу 3</i>	182
 ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	187

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

УНР	– Українська Народна Республіка
УЦР	– Українська Центральна Рада
ЦПК України	– Цивільний процесуальний кодекс України
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
ЦК України	– Цивільний кодекс України
КК України	– Кримінальний кодекс України
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України
ВКДКА	– Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
ЄКПЛ	– Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

ВСТУП

Конституційні засади надання професійної правничої допомоги закріплюють нові законодавчі підходи, запропоновані чинним законодавством, яке регламентує професійну діяльність адвокатів з надання такої допомоги у цивільному процесі України, а також внесення змін суб'єктами законодавчої ініціативи. Такі законодавчі підходи знаменуються обговоренням у юридичній спільноті проектів законів України, метою яких є удосконалення нормативного регулювання професійної діяльності адвокатів у цивільному процесі з урахуванням положень нової редакції ЦПК України (2017) і Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (2016).

Серед кола законопроектів особливо дотичним до питання надання професійної правничої допомоги адвокатами у цивільному процесі України є проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (нова редакція) та інших пов'язаних законодавчих актів України». Вказаним законопроектом пропонуються зміни до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зокрема, це стосується нових вимог доступу до професії адвоката, положення щодо договору про надання правничої допомоги як підстави для здійснення адвокатської діяльності, у тому числі в цивільних справах.

Зазначені новели мають безпосередній зв'язок із здійсненням професійного представництва адвокатами в цивільному процесі, оскільки стосуються основних засад професійної діяльності адвокатів як процесуальних представників, які надають професійну правничу допомогу у цивільному процесі України.

Оновлення цивільного процесуального законодавства не залишило поза увагою вдосконалення інституту представництва, зокрема, щодо надання професійної правничої допомоги адвокатом у цивільному процесі. Це також, крім вказаного, зумовило обрання теми дослідження. Разом з тим актуальність такого напрямку наукового пошуку визначилося і необхідністю розробки пропозицій відносно посилення гарантій адвокатської діяльності при здійсненні професійного представництва, у тому числі й цивільних справах.

На особливу увагу заслуговують такі актуальні питання: 1) обґрунтування запровадження нового виду професійного представництва адвоката в цивільному процесі з урахуванням новітніх змін 2017 р. до цивільного процесуального законодавства України та законодавства, яке регулює ад-

вокатську діяльність; 2) засади професіоналізму при здійсненні діяльності адвоката в цивільному процесі, враховуючи ініціативу про закріплення у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» принципу професіоналізму здійснення адвокатської діяльності; 3) особливості реалізації адвокатом цивільної процесуальної правосуб'єктності у цивільному процесі України з урахуванням пропонованих суб'єктом законодавчої ініціативи нових вимог до посвідчення процесуальних повноважень адвокатів; 4) виконання функцій професійного представництва адвоката на стадії виконавчого провадження, спираючись на приписи Закону України «Про виконавче провадження» (2016).

Додатково обґрунтовуючи доцільність дослідження професійного представництва адвоката в цивільному процесі як виду професійної правничої допомоги, вбачається, що з огляду на запровадження концентрації виключних представницьких повноважень адвокатів у судах діяльність вказаних суб'єктів зазнає суттєвих змін, що значною мірою пов'язується з активним оновленням з боку органу законодавчої влади законодавства, яке регламентує особливості участі адвокатів як професійних представників, зокрема, у цивільному процесі. У зв'язку з цим вивчення наукової проблеми професійного представництва адвоката в цивільному процесі в контексті дії новітнього законодавства є актуальними і своєчасними.

Слід відзначити, що питання надання професійної правничої допомоги адвокатами в цивільному процесі не отримало належної уваги з боку науковців в аспекті наукової характеристики новелізації надання правничої допомоги адвокатами після запровадження так званої «концентрації виключних представницьких повноважень адвокатури». Лише окремі аспекти окресленої проблеми розглядалися С. С. Бичковою, Ю. В. Білоусовим, Т. Б. Вільчик, К. В. Гусаровим, В. В. Комаровим, О. Ю. Русиним, В. О. Святоцькою та ін.

Причиною цього слід вважати те, що такий вид правової допомоги, як професійна правнича допомога був запроваджений відносно нещодавно – у 2016 р. шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Беручи до уваги факт закріплення на конституційному рівні нового виду правової допомоги (професійної правничої) і нового виду представництва (професійного представництва), яке повинно надаватися виключно адвокатами, вбачається необхідним та важливим дослідження проблем участі адвокатів як професійних представників, що надають професійну правничу допомогу, під час здійснення розгляду та вирішення цивільних справ.

Теоретичну базу монографічного дослідження становлять роботи таких правників, як: С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, Т. Б. Вільчик, О. В. Гетманцев, Н. Ю. Голубева, В. Д. Гончаренко, К. А. Гузе, К. В. Гусаров, В. М. Єрмолаєв, М. В. Жушман, О. С. Захарова, І. О. Ізарова, С. О. Короєд, В. В. Комаров, В. А. Кройтор, Д. Д. Луспеник, В. Ю. Мамницький, В. В. Масюк, Ю. Д. Притика, П. М. Рабінович, П. І. Радченко, О. В. Рожнов, В. О. Рум'янцев, О. Ю. Русин, Н. Ю. Сакара, В. О. Святоцька, Г. О. Світлична, Р. А. Сидоров, Д. М. Сібільов, Є. Г. Тарло, В. І. Тertiшніков, І. В. Удальцова, С. Я. Фурса, Р. Ю. Ханік-Посполітак, Т. А. Цувіна, С. А. Чванкін, Н. О. Чечіна, Ю. М. Чуйков, А. В. Чурпіта, О. В. Шутенко, М. Й. Штефан та ін.

При проведенні монографічного дослідження автор спирався також на наукові напрацювання іноземних вчених-юристів, серед яких: Елліотт М. Абремсон (Elliott M. Abramson), Олена Єва (Elena Eva), Рекеш К. Ананд (Rakesh K. Anand), Майкл Бард (Michael Bard) та Барбара А. Бемфорд (Barbara A. Bamford), Стівен Дж. Елман (Stephen J. Ellmann), Джефрі С. Хазард мол. (Geoffrey C. Hazard Jr.), Ніна А. Кон (Nina A. Kohn) та Кетерін Косс (Catheryn Koss), Тімоті Кун (Timothy Kuhn), Роберт Мераррі (Rt. Hon. Sir Robert Megarry), Лорель С. Террі (Laurel S. Terry), Крістофер Дж. Уїлан (Christopher J. Whelan) та Нета Зів (Neta Ziv), Бобетт Вольські (Bobette Wolski) та ін.

Монографія є першою в науці цивільного процесуального права України науковою працею, у якій досліджено специфіку участі адвоката як професійного процесуального представника, який надає професійну правничу допомогу в цивільному процесі.

У результаті проведення монографічного дослідження:

1) визначено зміст та особливості професійного представництва адвоката в цивільному процесі, які полягають у: а) наявності в адвоката повної вищої юридичної освіти за другим (магістерським) рівнем вищої юридичної освіти; б) здобутті права на заняття адвокатською діяльністю;

2) запропоновано розглядати у сукупності основні ознаки професіоналізму адвоката у цивільному процесі, серед яких: а) наявність у особи, яка надає професійну правничу допомогу, правового статусу адвоката, що відображає місце останнього у полі правовідносин; б) глибока юридична обізнаність адвоката в галузі застосування норм цивільного процесуального права судами та міжнародними судовими установами, юрисдикція яких визнана Україною; в) здатність до сумлінного виконання адвокатом покладених на нього обов'язків під час надання професійної правничої допомоги у формі процесуального представництва в цивільному процесі; г) до-

статне для надання професійної правничої допомоги володіння інструментарієм правозастосування цивільного процесуального законодавства, що є необхідним для ефективності та результативності діяльності адвоката як цивільного процесуального представника;

3) обґрунтовано, що професіоналізм адвоката є засадою професійного представництва зазначеного суб'єкта в цивільному процесі. Недотримання вказаної засади під час надання професійної правничої допомоги адвокатом при вирішенні цивільної справи судом слід вважати підставою для припинення його до юридичної відповідальності, встановленої законом;

4) визначено особливості реалізації професійного представництва адвоката в цивільному процесі в різних стадіях та провадженнях цивільного судочинства. Основними етапами участі адвоката як професійного представника свого клієнта в позовному провадженні в цивільному процесі є наступні: I) при пред'явленні позову та відкриття провадження у справі; II) у підготовчому провадженні; III) на стадії розгляду справи по суті; IV) під час інстанційного перегляду рішення по цивільній справі. Участь адвоката як професійного представника в окремому та інших непозовних провадженнях відображає процесуальну специфіку вказаного суб'єкта саме щодо окремих категорій справ та не дає права на припущення помилок через обмеження у часі на здійснення своєї професійної діяльності;

5) з'ясовано структуру юридичної відповідальності адвоката як представника у цивільному процесі, до якої слід відносити такі елементи: а) дисциплінарна відповідальність; б) застосування заходів процесуального примусу (у тому числі цивільна процесуальна відповідальність); в) цивільно-правова, зокрема, цивільна матеріальна відповідальність; г) кримінально-правова відповідальність;

6) встановлено, що з огляду на відсутність у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» принципу забезпечення права на професійну правничу допомогу варто говорити про непоширення професійного представництва адвоката на надання професійної правничої допомоги у виконавчому провадженні;

7) доведено необхідність розмежування процесуального статусу експерта у галузі права й адвоката як процесуального представника, оскільки не врегулювання вказаного питання у цивільному процесуальному законодавстві дає підстави вважати можливим поєднання процесуальних статусів зазначених суб'єктів в одній особі (наприклад, поєднання правового становища адвоката іноземної держави й експерта у галузі права);

8) удосконалено класифікацію видів представництва у цивільному процесі (законне; професійне представництво як вид правничої допомоги, що надається адвокатом; непрофесійне представництво, що здійснюється особою, яка не має правового статусу адвоката);

9) вдосконалено положення про зміст цивільної процесуальної правосуб'єктності адвоката як характеристики правового статусу вказаного суб'єкта, котра складається з наступних елементів: цивільні процесуальні права, цивільні процесуальні обов'язки, професійні заборони, юридична відповідальність адвоката, який здійснює професійне представництво у цивільному процесі;

10) набули подальшого розвитку положення щодо цивільного процесуального представництва з урахуванням конституційної регламентації надання професійної правничої допомоги й особливості її реалізації при розгляді цивільних справ судами.

Автор висловлює щирю подяку за допомогу в підготовці і підтримку своєму вчителю та науковому керівнику завідувачу кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктору юридичних наук, професору К. В. Гусарову, а також колегам з кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Окремо слова вдячності автор висловлює рецензентам – доктору юридичних наук, професору, завідувачці кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ С. С. Бичковій та кандидату юридичних наук, професору, професору кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова Ю. В. Білоусову.

РОЗДІЛ 1

ПРОФЕСІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО ЯК ФОРМА НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Історичний огляд професійного представництва у цивільному процесі

Стаття 59 Конституції України закріплює, що право на професійну правничу допомогу має кожен. Ця допомога у випадках, передбачених законом, надається безоплатно. Більш того, громадянин вільний у виборі захисника власних прав [1]. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» у п. 3 ч. 1 ст. 1 деталізує, що правова допомога – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення в разі порушення [2]. Згідно з ч. 1 ст. 58 нової редакції ЦПК України (2017) особисто (самопредставництво) та (або) через представника в судовому процесі може брати участь сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи [3]. Норми, які регламентують особливості представництва адвокатами інтересів своїх клієнтів, закріплюються також у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4].

Гарантування на конституційному рівні можливості отримання належної правової допомоги при здійсненні судочинства органами судової влади підштовхує законодавця до постійного пошуку оптимальної моделі та належних форм реалізації вищезазначеного конституційного положення. У зв'язку з цим слід відмітити законодавче закріплення нових положень стосовно професійної діяльності адвоката як різновиду процесуального представництва у Законі України

«Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також зацікавленість з боку Конституційного Суду України [5] проблемами, що виникають у зв'язку з наданням правової допомоги у різних видах судочинства.

Активні законодавчі зміни та наявні пропозиції суб'єктів законодавчої ініціативи впродовж останніх років викликають необхідність дослідження змісту існуючих законопроектів, які спрямовані на зміну правового регулювання професійної діяльності адвокатів, а також їх правового статусу й принципів професійної діяльності. Поряд з цим поступове наближення законодавства України, яке регулює специфіку професійної діяльності адвокатів, до міжнародних стандартів адвокатської діяльності узгоджується з окремими законодавчими пропозиціями низки суб'єктів законодавчої ініціативи, метою яких є новелізація чинного законодавства України, що регулює професійну діяльність адвокатів, зокрема у цивільному судочинстві.

Враховуючи вищезазначене, слід підкреслити, що зроблено низку законодавчих пропозицій щодо запровадження нових положень у чинне законодавство України, котре регламентує питання адвокатської діяльності [6; 7; 8; 9]. На нашу думку, така увага суб'єктів законодавчої ініціативи до питання необхідності реформування процесуального представництва пояснюється багатьма чинниками, серед яких важливим є багатий історичний досвід та існування процесуального представництва як форми надання правової допомоги впродовж багатьох століть.

Увляється, що для повного й всебічного розуміння особливостей, а також надання характеристики досліджуваного інституту, з'ясування стану та перспектив розвитку інституту професійного представництва адвокатами під час розгляду та вирішенні цивільних справ органами судової влади необхідно вивчити історіографію та першої ідеї вказаного виду представництва, що закріплювалося в низці історичних джерел права протягом чималого часового проміжку.

Разом із цим вагоме значення при вдосконаленні інституту цивільного процесуального представництва має Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (2016), у ст. 10 якого йдеться про професійну правничу допомогу при реалізації права на справедливий суд [10]. Варто також підкреслити, що із прийняттям Закону України «Про

внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [11] від 02.06.2016 року зазнали змін деякі положення Конституції України, у тому числі стосовно діяльності адвокатури в Україні. Це пояснюється тим, що надання правової допомоги відповідно до правил, визначених у вказаному Законі, здійснюється з урахуванням фактичної концентрації виключних повноважень адвокатури на ринку надання правової допомоги в Україні.

У контексті сказаного зауважимо, що питання правової допомоги були предметом розгляду Конституційного Суду України. Останній виклав свою позицію у Рішенні по справі № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 р. за конституційним зверненням громадянина Г. І. Солдатова щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 КПК України, ст. 268, 271 КУпАП (справа про право вільного вибору захисника), згідно з якою йдеться про свободу вибору захисника своїх прав [5].

Проте у Законі України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» передбачено інший підхід до питання вибору особою представників. У змісті вказаного Закону зафіксовано, що представництво в суді іншої особи, а також захист від кримінального обвинувачення здійснює виключно адвокат [11].

Уявляється, що позиція законодавця має іншу практичну спрямованість, порівняно з висновками Конституційного Суду України, що викладені у Рішенні у справі № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 р. за конституційним зверненням громадянина Г. І. Солдатова щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 КПК України, ст. 268, 271 КУпАП (справа про право вільного вибору захисника). З огляду на це, на наше переконання, виникає необхідність у вдосконаленні правової регламентації цивільного процесуального представництва, у тому числі того, яке здійснюється адвокатами. Вважаємо, що оновлення нормативного регулювання інституту цивільного процесуального представництва відбулося з урахуванням законодавчих новел щодо особливостей професійної правничої допомоги в цілому [12, с. 71]. У зв'язку з вищенаведеними міркуваннями щодо удосконалення нормативного регулювання інституту процесуального представництва, у тому числі по цивільних справах, вбача-

ється за доцільне наголосити, що існує необхідність в модернізації галузевого законодавства з питань регламентації процесуального інституту представництва. Мова йде, наприклад, про потребу передбачити в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» норм щодо професійної правничої допомоги, яка може надаватися адвокатом як професійним представником, зокрема, у цивільному процесі. Сприйняття такої пропозиції автора монографії дозволить узгодити приписи галузевого законодавства з конституційними нормами.

Слід підкреслити, що потужним поштовхом до еволюціонування інституту процесуального представництва стало поширення безоплатної правової допомоги, яке мало місце на початку XX ст. На нашу думку, передумовою для розвитку вказаного інституту стали у тому числі й наслідки Першої світової війни, через які багато осіб, опинившись у достатньо складному та скрутному матеріальному становищі, були не в змозі повністю чи частково сплатити правову допомогу, яка надавалася процесуальними представниками.

У контексті сказаного цікавою є позиція Н. Ю. Сакари, яка, досліджуючи питання доступності правосуддя у цивільних справах, виділяє категорію «право бідності». На погляд ученої, питання про визнання за особою «права бідності» та його обсяг має вирішуватися, враховуючи два критерії: фінансовий, тобто майнове становище особи, та критерій «обґрунтованості вимог» особи, з якими вона бажає звернутися до суду [13, с. 218].

Беручи до уваги вищенаведене, варто додати, що вивченням окремих проблем доступу до правового представництва займалося багато закордонних вчених, серед них варто згадати таких, як Ашер Флінн (Asher Flynn), Жаклін Ходжсон (Jacqueline Hodgson), Джуд МакКалок (Jude McCulloch), Бронвін Нейлор (Bronwyn Naylor) [14, с. 3, 31].

У зв'язку з вищевикладеним та зважаючи на те, що інститут професійного представництва адвоката характеризується новелізацією моделі представництва у цивільному процесі, вбачається за необхідне звернутися до історичного огляду вказаного виду представництва. Це дозволить зрозуміти сутнісні характеристики й причини його розвитку упродовж різних історичних періодів, аж до

сучасного інституту професійного представництва адвоката в цивільному процесі.

Варто вказати, що деякі вчені приділяли увагу окремим питанням періодизації виникнення представництва. Так, у різні роки на дисертаційному рівні низка положень стосовно окресленого питання були предметом наукових досліджень І. А. Павлуника, Г. З. Лазько, О. В. Россильної.

Так, І. А. Павлуник виокремлює наступні етапи розвитку процесуального представництва в цивільному процесі України: 1) давньоруський період, у основі якого було звичаєве право; 2) польсько-литовський період, пов'язаний з поширенням і застосуванням з середини XIV століття Магдебурського права й Литовських статутів 1529, 1566, 1588 рр.; 3) період гетьманщини, який пов'язаний з написанням та застосуванням «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.; 4) імперський період, який ознаменувався застосуванням Зводу законів Російської імперії (з 1840 р.) й Судових статутів 1864 р.; 5) соціалістичний період (після подій 1917 р.); 6) сучасний етап (з 1992 р.) [15, с. 7].

Питання історичного розвитку цивільного процесуального представництва вивчала і Г. З. Лазько [16, с. 7]. Поряд із цим заслуговують на увагу роздуми О. В. Россильної, яка, досліджуючи на дисертаційному рівні проблеми процесуального представництва у господарському процесі, зачіпає загальні питання історії становлення інституту процесуального представництва. Вчена виокремлює шість етапів зародження та розвитку інституту господарського процесуального представництва: римський, період Київської Русі, польсько-литовський, дореформений, пореформений та сучасний періоди [17, с. 4]. В іншій науковій праці згадана авторка підкреслює, що інститут процесуального представництва на кожному історичному етапі зазнавав певних змін, що відповідало тогочасним економіко-політичній ситуації й суспільному ладу [18, с. 221].

На нашу думку, при історичному огляді процесуального представництва варто виокремлювати наступні періоди розвитку, упродовж яких воно зароджувалося і набувало сучасного вигляду: 1) період перебування Українських земель у складі Російської імперії;